

นครราชสีมา เป็นเมืองใหม่ที่เกิดขึ้นจากเมืองเก่า 2 เมือง คือเมืองเสมาและ เมืองโคราชปะระ อันเป็นเมืองเก่าที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาแต่สมัยขอมยังเป็นใหญ่อยู่บนแผ่นดินที่ราบสูงของอีสาน ปัจจุบันเมืองเก่าทั้งสองแห่งนี้ตั้งอยู่ริมฝั่งลำตะลองคนละฝากฝั่ง ในเขตท้องที่อำเภอสูงเนิน ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ห่างจากตัวจังหวัดราชสีมาปัจจุบันประมาณ 31 กิโลเมตร

ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดสร้างเมืองใหม่ คือ เมืองนครราชสีมา ขึ้น ระหว่างปี ค.ศ.2199 – 2231 ซึ่งออกแบบสร้างเมืองใหม่อย่างแข็งแรง มีป้อมกำแพงเมือง ประตูสี่ด้าน ซึ่งนัยออกแบบโดยช่างชาวฝรั่งเศสที่มารับราชการอยู่ ณ เมืองลพบุรีในสมัยนั้น เมื่อสร้างเมืองใหม่แห่งนี้เสร็จแล้ว ก็อพยพผู้คนจากเมืองเสมาและเมืองโคราชปะระมาอยู่เมืองใหม่นี้ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อทรงจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลนั้น นครราชสีมาเป็นที่ตั้งมณฑลลาวกลาง ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น มณฑลนครราชสีมา จนถึงปี พ.ศ. 2476 นครราชสีมาจึงมีฐานะเป็นจังหวัดเรื่อยมา

เราทราบกันดีอยู่แล้วว่า นครราชสีมา แห่งนี้มีชื่อเรียกสามัญเป็นที่ยู้งักกันแพร่หลายว่า โคราช และคู่รู้ลึกว่าชื่อโคราชจะนิยมใช้กันมากกว่านครราชสีมาเสียอีก เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนี้ และทำไมนครราชสีมาจึงมีชื่อเรียกสามัญว่าโคราช ผมจึงคิดว่าเป็นเรื่องที่น่ารู้ยังไม่ค่อยมีใครขอนำพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพในนิทานโบราณคดีเรื่องลานช้าง ที่ทรงวินิจฉัยชื่อเมืองนครราชสีมา มาให้ท่านอ่านพอสมควรดังนี้

“วินิจฉัยชื่อเมืองนครราชสีมา”

เมืองนครราชสีมา มีชื่อเป็น 2 ชื่อ แต่ก่อนมาคนทั้งหลายเรียกว่า “เมืองโคราช” ทั่วไป เรียกว่า “เมืองนครราชสีมา” แต่ในทางราชการ ถึงเดี๋ยวนี้ราษฎรยังเรียกกันว่า “เมืองโคราช” เป็นพื้น เหตุไฉนจึงมี 2 ชื่อเช่นนี้ ฉันเคยค้นเค้าเมืองแต่เมื่อขึ้นไปเมืองนครราชสีมาครั้งแรก เวลานั้นรถไฟไปได้เพียงตำบลทับทรวงในดงพระยาไฟแล้วต้องขี่ม้าต่อไป เมื่อฉันไปพักแรมที่บ้านสูงเนิน เข้าบอกว่าในอำเภอนั้นมีเมืองโบราณอยู่ 2 เมือง ฉันจึงให้พาไปดู เห็นเมืองย่อมๆ ไม่สู้ใหญ่โตมากนัก แต่ก่อปราการด้วยศิลาและมีของโบราณอย่างอื่น แสดงฝีมือว่าเป็นเมืองสร้างเมื่อครั้งสมัยขอมทั้ง 2 เมือง เมืองหนึ่งต้องอยู่ห่างฝั่งซ้ายลำตะคอง อันเป็นลำธารมาแต่เขาใหญ่ น้ำไหลไปตกกล้ำน้ำมูล อีกเมืองหนึ่งอยู่ทางฝั่งขวาลำตะคอง ไม่ห่างกันนัก เมืองทางฝั่งซ้ายเรียกชื่อว่า “เมืองเสมาร้าง” เมืองทางฝั่งขวาเรียกชื่อเมืองว่า “เมืองเก่า” สังเกตดูเครื่องหมายศาสนา ดูเหมือนผู้สร้างเมืองเสมาร้างจะถือศาสนาพราหมณ์ ผู้สร้างเมืองเก่าจะนับถือพระพุทธศาสนา ฉันยังจำได้ว่ามีพระนอนศิลา ขนาดใหญ่อยู่ที่เมืองเก่าองค์หนึ่ง ครึ่งไปถึงเมืองนครราชสีมา เห็นลักษณะเป็นเมืองฝีมือไทยสร้างเมื่อภายหลัง 2 เมืองที่กล่าวมาก่อน รู้ได้ด้วยป้อมปราการล้อมก่อด้วยอิฐและก่อด้วยศิลาจำหลักจากปราสาทหินครั้งขอม มาก่อแวมกับอิฐก็มีหลายแห่ง เมื่อได้เห็นทั้ง 3 เมืองดังว่ามา ฉันคิดวินิจฉัยว่า “เสมาร้าง” น่าจะมีก่อนเพื่อน เดิมเห็นจะเรียกว่า “เมืองเสมา” เมื่อตั้ง “เมืองเก่า” เพราะอันใดอันหนึ่ง ทั้งเมืองเสมาเป็นเมืองร้าง คำว่า “ร้าง” จึงติดอยู่กับเมืองเสมา เหตุใดจึงเรียกชื่ออีกเมืองหนึ่งว่า “เมืองเก่า” นั้นก็พอคิดได้ เพราะคำว่า “เก่า” เป็นคู่กับ “ใหม่” ต้องมีเมืองใหม่จึงมีเมืองเก่า แสดงว่าเมืองเดิมตั้งอยู่ที่ตำบลสูงเนิน ครึ่งเมื่อสร้างเมืองนครราชสีมาเดี๋ยวนี้ขึ้น ย้ายมาอยู่ที่เมืองใหม่แล้ว จึงเรียกเดิมว่า “เมืองเก่า” แต่เมื่อยังตั้งอยู่ที่เมืองเก่า จะต้องเรียกชื่อเมืองนั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะเรียกว่า “เมืองเก่า” เมื่อยังไม่มี “เมืองใหม่” ไม่ได้ ข้อคิดนี้ฉันคิดว่าเมื่อสร้าง “เมืองเก่า” ในสมัยขอม พวกพราหมณ์คงเอาชื่อเมือง “เมืองโคราชปะระ” ในมัทนิม

ประเทศ อันอยู่ข้างใต้ไม่ห่างจากเมืองจากเมืองกบิลพัสดุ์ ที่พระพุทธรองค์เสด็จประทับเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์มาฆนานอย่างเดียวกับชื่อเมืองอื่นๆ ในอินเดีย มาฆนานในประเทศนี้อีกหลายเมือง เช่น เมืองอโยธยาและเมืองลพบุรี เป็นต้น เมืองเก่านั้นเดิมคงเรียกว่าเมืองโคราฆะปุระ อันเป็นมูลของชื่อที่เรียกเพี้ยนมาว่าเมืองโคราช ยังคิดเห็นต่อไปว่า ชื่อที่เรียกเมืองใหม่ว่า “เมืองนครราชสีมา” น่าจะเอาชื่อ “เมืองโคราฆะ” กับ “เมืองเสมา” มาผสมกันประดิษฐ์ “นครราชสีมา” ด้วย

ส่วนเมืองนครราชสีมานี้ ฉันพิจารณาคุณลักษณะที่สร้างกับทั้งขนาดและแผนผังทั้งรูปบ่อมปรากฏ ละเอียดเหมือนเมืองนครศรีธรรมราชมาก เห็นว่าจะสร้างในสมัยเดียวกันทั้งสองเมือง แต่จะสร้างในรัชกาลไหนในสมัยในกรุงศรีอยุธยา ฉันนึกว่าได้เคยเห็นในหนังสือฝรั่งแต่งแต่โบราณเรื่องหนึ่งว่า ในสมัยพระวราวุธมหาราชแต่เมื่อเขียนนิทานเรื่องนี้ถึงชื่อหนังสือนั้นไม่ออก จึงไม่กล้ายืนยันกล่าวได้โดยมีหลักฐาน แต่ว่าสร้างก่อน พ.ศ. 2225 เพราะในเรื่องพงศาวดารมีว่า เมื่อสมเด็จพระนารายณ์สวรรคต พระเพทราชาซึ่งได้ราชสมบัติ เมืองนครราชสีมา กับเมืองนครศรีธรรมราชตั้งแข็งเมือง กองทัพในเมืองออกไปตีได้ด้วยยาก เพราะมีบ่อมปรากฏทั้ง 2 เมือง”

นี่คือความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของชื่อ “นครราชสีมา” และ “โคราช” อันเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการพระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย ในหนังสือนิทานโบราณคดีเรื่องล้านช้าง